

erabagiak artu baño lenago, oin-arauok euskaltzain bako-
txak artu aztiro-aztiro eta bere eretxizko artezketa
geitze edo gitxitzeak euroi egitea.

ALTUBE, *euskaltzaina*.

S X

ERDERATIKO ITZAK, ITZ SORBERIAK ETA BEINOLAKO ITZAK

(BATZAR BERTAN AZKUE YAUNAK EGINDAKO IKERPENA)

Gure lankide, izatez asbefi, irudiz as-zañ onek beronen
lan politari, *amaitzeko* guri zuzendu dizkigun lefoetan,
izen egoki bat ezañi dio : oin-arauak (erderazko *bases-i*
dagokion itz goxoa).

Nik nere lantxo oni ¿ zein eman otenezakikeo ? gure
basefitañak oinetakoen txaplatak adierazteko gutxienez bi
itz erabili darabilzkite : *zopita* Bizkayeraz ; Gipuzkeraz
zazarki naiz *zazarkin*. Itz auetatik bat zein bestea aotan
artuko banu, Altuberen ikerpema abarka zar baten ide
dala erakutsiko nuke, zazarkin-zopitak abarka-txaplatak
baitira ; nik, ordea, gure lankidearen etekin au lan eder,
mamintsu, zinezko oin-arau esten det. *Geigari* izan nere
zertxo onen izena ta bañena sar gakiozan.

De Sintaxis euskérica izenez orain urte bete argitaratu
zuan gutuntxoan erderatiko itzak irutarikoak dirala ira-
katsi zigun : 1° euskerazkotzean aldakuntzetxoren bat
izan duenak : *luma, landara...* ; 2° oso-osorik gure ezpai-
netan bizi diranak : *pelota, torre* ta beste batzuk ; 3° beste
edozein izkeratan mintzo oi diran *politica, academia, mú-
sica, orquesta, zepelin, hotel, cafe*. Eta iru mordo auetako

itz guziak, beren antzekoak ondoan zituztelarik, gure iztegian sartu bear ditugula uste zuan. Irugañen mordo-koak, geyen geyenak beintzat, iguin ez ingira gabe sartuko nituke nik ere ta « política » *política* izango genuke; « música » *musika*; « orquesta » *orkesta*; « zepelin » *tze-pelin*; « hotel » *hotel*, *h* ta guzti, garezti ere ezpaita; ta « café » etxea danean *kafetxe*; ta zúfut egiteko ur beltza bada, *kafe* esango nuke, *kape* nere efiko aiantzaleai ta aketa Hazparañen-aldeko atso edaleai utzita.

Beste bi mordosketako erdalitzak geyagoko gabe enituke iztegiratuko. Euskaleñian inun ere ordezeko itz jatorizkorik eztutenak, oriek bai. Altubek bi sail orietan bildutako itz geyenak dute, ordea, nunbait beren egokia. *Erloju*-ren ordezk Lapurdin ta Benapañoan « oren » entzun det alde ta aldi askotan; *balio* andikoa, « domutsua » esaten zuan nere Amak; *pixu* « azta » da Bidasoatik aronzko zenbait iritan; *liburu*, gutun; *makiña*, lanabes Axulañen egunetatik, labuñenez; erdalitz *lumaren* ordezk *erbatz* degu nunbait txikiak adierazteko, andiak *egats* toki askotako itza dute berenki; *landara*-ren ordezk *ondozko* (bear bada *ondosko*) batu nuen Bizkai ta Giputz-uri batzuetan; *wratu* ta *gaztelu* dira orderik gabeko ta sail ofetako erdalitz bakañak.

Kanpae, *kanpai*, *kanpana* esan beañean *txilin* esan oi degu Bizkaiko alde askotan. Ain zuzen ere « bronze » *Txilinki* esaten dala Altube-ri ikasi nion « material de campanas » itzez itz. *Zeinuak deraunzano* esan zigun Oihenartek *kanpayak oska ari diranarte*-ren ordezk.

Norbaitek yarki dezaket Oihenartek ori idatzi baino miñla ta seireun bat urte lenago Sallustiusek *Signa canere* (gure *yoareak* (instrumentoak)-*yo*) esan zuela; ta Benapañoaco ta Zubero-aldeko « zeinu » ori latinu zañen *signum zala* ta zeinu baino kanpae belañirako ozenago dala ta bat ori ala beste au autatu bear bada.....

Bai, ulertu det; baina neri ere bide bezait esatea : 1° txilinak oska diran artean, kanpae oriei mingaina kentzea on dirudiela ; 2° txilinak isildu balitzazkigu ta Oihenarten zeinua ta Sallustius-en *signum* izaki bakar bat izanafen, zeinua zařago da gure artean, kanpana ori gainera nabarmenagoa, bere atzeři-kutsua ařanpalo darakuskuna ; ta ozenago ala motelago izate ori..... bai, Efetorika ikasi genuen egunetako gomutatxo bat buruan duen bat edo batek aipa dezazke Iriarte olerkariaren arako neurritzak :

En una Catedral
una Campana había
que sólo se tocaba
algún solemne día.

Kanpanketa ozen ori Schiller-en *glöke*-ots ozenago onek erantzun dezayola :

Von dem Dome schwer und bang
tönt die Glocke Grabgesang (*).

Ozentasuna bear bada, ez Iriarte ez Schiller ezta sakristaurik ere eztu bear gure txilin-ek edozein belařitan otsa zoli-zoli egiteko.

*
* *

Barka, lagunak, nere luma nai nuen ta bear zan baino bizkořago ibili bazait. Altube' tař Sebeřk bigařen sailean bost itz sartu zituan : *pelota*, *toře*, *kotxe*, *pařila* ta *lima*. « Torre » Eřonkarin¹ *txirin* da ; « parrilla » aintzinako zurezkoa beintzat *matxařo*, Alduden ta Getaryn gutxienez ; « lima » ren ordez *kařaka* esan oi da Benapařoan, Lapurdin ta Zuberon. *Pelota* ta *Kotxe* oriek bai, sar bekiz-

1. Katedral batetik dingilindan zeinua durundika ari zan.

2. Saraitzun (valle de Salazar) Eřongari ta Kařesa esan oi dute Eřonkari-ren ordez.

kigu, au beronen *pescante* ta guzti, nai badu; hura, beraren *paret* eta *érebotea* muga utzi gabe.

*
* *

Gero gure araulariak, zerbait geixeago aztertuz ta norbaitzuk onetarako itunduz, oin-arauok zeaztxoago asmoá artu zuan. Bere aburuz gure Iztegian, bi ateak zabalik, artu bear ditugun erdalitzak auek dira :

1° Euskerazkotzean beren otsa nolabait aldatu dutenak; eta erakusmentzat, lengo *luma* ta *landara* ta *urkatu* ta *erloju* ta *píxu* (erderazko « peso »)-ren gainera beste itzok aipatu dizkigu; *mailu*, *mailuka*, *yungura*, *poñu*, *soru* (erderazko « suela ») ta *eliza*. Len esan dedana : auek eta beron tayudun erdalitz aldatuxe ditugun oro etxeko egin ditzagun, baldin beroi dagozkiten itz euskera utzezkorik inun ezpada.

2° Gure artean bizi diranartean beste zentzun bat artu duten erdalitzak. Erakusmentzat sei itz dakarzuki : *éřota* (noizbait « rueda », orain « molino »); *makina* bat (lenago « máquina », gure egunotan « multitud »; *kalamatrika* (aintzina « gramática », aspaldion ere « gramática parda »); *éřetolika* (asaben artean « retórica « gizaldi onetan beintzat « retahilla »); *zapo* (jatoñitz « sapo », gaur « mal intencionado » ere bai); *puntuon etoñi* esakeran « punto »tik « momento » ra yo du erdalitz ofek. Nik beti lena : euskalodol gabeko itz gizaldiz gizaldi gure artean bizi diranak ere ezpainez belañi erabili dezazkegu, baldin euskerak berez orien ordeko itz egokirik lendik ezpadu. Ain zuzen ere Altubek erakutsi dizkigun sei eredu oriek, seirok dute bakoitzak bere ordea, gutxienez bat. *Eřotak* bi ditu : bat erderatikoa dirudien *bolu*, bestea itz jator, masal, Gorbea bezain urtetsua ta geron gerona : *igara*. Tamalez iru aldakuntze ditu ele edeñ onek : *eihara*, *eihera*,

ihara. Euskera, zugatzak bezela, bizi befia emateko, inaus dezagunean, onelako itz-aldakuntze auek lur yo bear izango dute. ¡Makina batek makina bat ordezeko, ditu, euskerazko ta erderazko, euskera mordoiloizko ta erdera ustelezko! Lenengoa : *bost daki o'ek!* Bigařena ¡*Amaika badu!* Irugařena ¡*Au da zaldiz!* (AN). Laugařena ¡*Au da zaldizkoa!* (B). Boskařena ¡*Au da zalditzea!* (B). -Seigařena : *elemenia* (Ormaiztegin), *elemena* (Ařona-Azpeitietan), *eleluma* (Andoainen), *emana* (Lařaunen). Zazpigařena : *sendo* (Lekeition). Zortzigařena : *indar* (B-I). Bederatzigařena : *iřauri* edo *ihauri*. Amargařena : *alde ta talde* : gizalde, beitalde... Amaikagařena : *saldo*-*Amabigařena* : *-keta* (AN ta L) : *gizonketa*, *arai-* ta *ařainketa*, *yendeketa*. Amairugařena : *ze xori-bola* (S). Amalau-gařena : *uakana* (B-I) itzez itz « el huracán ». Amaboskařena : *inpirioa* (B-mu) itzez itz « el imperio ». Amasei-gařena : *ainbeste*. Amazazpigařena : *edozeinbat...* eta abar.

¡Ezaldezue uste, gizonak, onen beste itzek eta esakerak makina zartxo ori, batak bil edo gupil batetik, besteak igunetik, besteak sayetsetik, besteak kirtenetik, azpi- ta gainetik elduta, poliki-poliki Ebrora eraman ta uretara yaurtiki dezatela ?

« Mal intencionado » adierazteko ere *zapo*-ren ordezk baditugu *erube*, *zital* ta besteren bat. *Puntuon* etofri da esan beařean, *arestian* entzun oi da Gipuzkoan. *Kalamatrika* ta *eřetolika*-k aide asko ditue gure artean nik bati ere nere Iztegian tokirik ez eginařen. *Astroliotasunak* « astrólogo » esan nai zuen beinola, orain amařukeria adierazten du ; *artzobispokeriak* bereratasuna ; *doministikuna* usin, enoxun edo atijea (estornudo) adierazteko erabiltzen du gure eřiak. Lekeitiařak *susunkordan* gelditzen dira ařigarizko zerbait entzutean, apaiza meza-bitartean *Sursum corda* esanda gora begira gelditzen dan bezela. Onelako izentzat ere izan dezakegu gure etxean txokoren bat, bizirik

geyena lo eramango duela yakin dakigularik. Ezaltzitian Cervantes-ek Sancho Panzaren ezpainetan *voquibles* ta *leña* ta *cris* jartzen *vocablos* ta *linea* ta *eclipse*-ren ordez? Cervantes-antzekorik gure artean bat izan ezañen, Sancho Panzaren antzeko Anton Peñoak ugari ditugu ta bizi bitez beren ezpainetan *kalamatrika*, *eñetolika*, *astroliokeri* ta oñen ereduko elekondotxoak ere, ni gora-bera.

Q/ Iruñgañen erdalitz gureztat artzekoak « euskerazko beste itzen bat ezañita bizi diranak » ditugula dio oina-raulariak. *Tabakoñi*, *elizgizon*, *zapaburu* (zapo-buru ezlet bein ere entzun), pipontzi, artagaraun eta abar.

Gizon añotzakin bezela gertatzen zaigu (len aipatu dedana) itz añotz oyezaz ere. Vallabrigas karabinerua Jaungoikoak dakian nundikbait agertzen zaigu, Arizmendi neskatxa aldamenean duela Pañoku yaun bati agertzen zayo ta ark, saputs bada ere, ezkondu egin bear ç nork atera gero Euskaleñitik Vallabrigas-Arizmendikume ayek? Aberastzera nai beintzat zerbait izatera elduz geroz, badañkie Juan V. de Arizmendi, dirala esan ta agertzen.

Artagaraunak iretsi ta zapaburuak il ta pipontziak austea eñazago du beste aldera eramatea baino.

Gernikako euskaltzain odolotz onek ango *utselapiko* dala ta ezkala diona egia izan diteke, nik ikusi ezañen. Erderazko *hucha*-tikoa dala uste du. Lekeitio, Mundakan ta beste alde askotan *itgulapiko* du izena, Gipuzkoan *ellze itsua*, erderaz « alcancia » ta « olla ciega » ere bai. Beñiz diot. Nik ikusi ta uste izan ezañen, egia izan diteke *argizagi*-ren aldakuntze *argizeri*-z diona bezela ta goazen auñera.

Laugañen oin-araua osorik artu bear bagendu *berba*-ren ordez *itz* erabiltzea ezkenuke bide izango.

« Tripa » erderazkoa, euskalatiziki (sufijo) *ki* ezañita *tripaki* esaten degulako, euskerazkotzat erabili bear izanezkero ç nor azartuko da *berba* iztegitik eta autuetatik

ateratzen? *Berbaldun* « hablador », *berbarako* « por ejemplo », *berbaro* « rumor de voces », *berbatu* « convenirse », *berbeta* « conversación », *berbots* « ruido de palabras », *berbaldi* « plática ». Oizmendi-aldetik nere yaioetëfira aldikada baten gazta-saltzera artzain bat etortzen zan. Bein kalera-ezker, bere etekinak érazago saltzeko edo, erderaz aldañi egin bear zala uste zuan; ta Lekeitiar bañesamuñen belañiak ederki gozitzen zituen Oizko gaztanganak kalean « El Gaztanero » deadar eginez.

Ero atziki ori erderazkoa izanañen ¿ artuko otelukete beren iztegian Maurak eta Menendez Pidalek El Gaztanero, « el quesero »-ren laguntzat? Seigañen oinarauak ere eztakit artu otedezakegun. « Ots egogizko » erdalitzak iztegiratu bear ditugula. Ots egogizkoak dira gure belarietarako *txopoa*, *palazioa*, *miserikordia*, *piso prieroa*, *adelantatu* ta *atrasatu* ta beste gabe gure *makal* ta *yauregi* ta *eruki* ta *lenengo bizitza* ta *aurélatu* ta *atzeratu* (*aitzin-gibelatu*) yaiegunetarako soinekoak bezela kutxan sartu bear oteditugu?

Atzefiko gauzak atzefiko itza beukate izentzat : « peseta » *pezeta* izan bite, « guitarra » *gitaña* ta « picador » *pikadore*. Zalantzaiditxo batean asmatzen det, ofegatik, nere burua.

Atzefiko gauza batzuk bi itz dauzkate euskaldunen artean; bata erdera zañetik artua, bestea gure egunetako erderatikoa. *Pezeta*-ren ordez *libera* esan oi da Bayonaldean; *Kanonigu* emen diranak an *kalonye* dira; Bizkaiko *bautisoo* beste alde askotan *bateo* ta *balayo* esan oi due. ¿ Zeintzuk artu bear oteditugu aintzat?

Ufengo oin-araua ere, oso-osorik eta efotik erauzi bear ezpada, ikutu beañekotzat daukat. Euskaldun lauen artekoak dirala ta beste gabe erdalitzak euskerazkotzat artzeari ezteritzayot egoki kutxan gurerik degula beintzat. *Kabañoa* ta *karoa* ta *binagrea* ta *tanbora* ta *kopeta* ta *pana-*

deroa ta *petxo*a ta *kamisa* ta *kostura* lisoa ta beste amai-
kareun mordoilokeri efi lauak = *publiku sentzi*loak esan oi
ditu ta guk *publikutxo* ofi *gustu* emateko *zaldia*k il egin
bear oteditugu ? *gurdiak* eta *orgak* efe ? *ozpina* isuri ?
a'askoa puskatu ? *bekokia* ta *bula'a* estali ? *okinak* a'oztu ?
ato'a *joskura* *legun* ta *guzti* betiko gorde ?

Egoki ta erara aipatu digu Altubek zentzun berdina
edo beintzat berdintsua duen itzak banandu bear genitu-
kela. Iztegiaren itzaufean onelako gertaritxo bakar bat
aipatu nuen : *itandu* ta *galdetu*. Euslari geyenak zentzu-
nide (sinónimo) dirala uste izan afen, Izpaztefko lufean
entzun ditut zentzun *baña* duela : « *preguntar* » ta « *ave-*
riguar ». Ona emen geroztik bildu al izan ditudan gertari
edeñak, guziak efiarenak.

Reparticiones semánticas populares :

1. *Agotz*, herrero ; *arotz*, carpintero (AN-lakuntza).
2. *Aitzur*, azada ; *aiztur*, tijeras grandes (AN, BN, L).
3. *Apaldu*, cenar ; *apalatu*, humillar, abatir (B-mu).
4. *A'ainzale*, ictiovoros ; *a'antzale*, pescador (B-l).
5. *Aup*, grito de llamada ; *eup*, insulto (B-l).
6. *Buruko*, montera, toca ; *bu'uko*, almohada (B...).
7. *Biztu*, resucitar ; *bizitu*, animarse, encrespase (B-mu).
8. *Beetxe*, entresuelo ; *beketxe*, casa de abajo (B-mu).
9. *-era*, acto ; *-kera*, modo (B...) ; *Egoera*, estancia ; *ego-*
kera, postura (B-mu) ; *ibilera*, andanza ; *ibilkera*,
porte (B-l...) ; *urteiera*, salida (puerta) ; *urteikera*,
salida (acto) (B-g).
10. *Gaba*, la noche ; *gaua* la cerrazón (B-l) ; En castellano
próximo y *prójimo*.
11. *Elizkari*, funerales ; *elizkizun*, función de iglesia
(B-mu).
12. *Gose izan*, sentir hambre ; *gosetu*...
13. *Ekak*, dáme ; *ekañik*, trae ; *ekazu*, deme ; *ekañizu*, trai-

- game V. (B...); *koko*, bobo; *mamo*, boba (B. ms. Otx. p. 15).
14. *Ondasun*, bienes hacienda; *ontasun*, bondad (B).
 15. *Oba*, mejor (cosa); *onago*, más bueno (persona).
 16. *Orátz*, alfiler (antes aguja); *jostorátz*, aguja (B).
 17. *Oráztu*, peinar; *orázitu*, enrarecerse la lluvia, quitar espesura, clarear semillero (B-l).
 18. *Osasun*, salud; *osotasun*, entereza, integridad.
 19. *Ondatu*, hundirse, calarse, arruinarse; *ondoratu*, ir al fondo, naufragar (B-l).
 20. *Lan egin*, trabajar; *landu*, labrar, cultivar (B).
 21. *Osotu*, reintegrar, completar; *osatu*, sanar, castrar.
 22. *Etxada*, hacendosa; *etxandera*, propietaria (B-mu).
 23. *Sendatu*, sanar; *sendotu*, fortalecerse (B).
 24. *Uzu*, fiero; *uxu*, espanto (B).
 25. *Zapaldu*, aplastar; *zapatatu*, chapotear y desbaratar?
 26. *Zoldu*, enconarse; *zolilu*, madurar (B. ms. Otx. p. 260).

Ona emen, lan oni noizbait azkena emateko, itz zar ta beñiz uste dedana. Befirik noraezean baizik ez sortu; zarak aŕen bai aŕen bildu ta eguneroko paper ta ikasgu edo eskolen bidez Euskalefi guztian zabaldu.

§ XI

ARAU NAGUSIAK

(BELAUSTEGIGOITIA' TAŔ P. EUSKALTZAIN URGAZLEAK, EPAILĀ'REN
24 GAŔENeko BATZĀREAN EGINDAKO IKĒRPENA').

1. Euskeraren bizitza ta apaintzerako Euskaltzaindia soŕtu zan.

Euskera *baŕdindu*, *garbitu* ta *aberazlutea* bere lan nagu-

1. Ikus EUSKERA onen I^{ko} Atala, 68 gaŕen oŕian.